

Standart Türkiye Türkçesinin Ünlü ve Ünsüz Parça Sesbirimlerini Tespit Etmede Kullanılabilecek Kelime Çiftleri

Serap Karakılıç Akı*
Fatma Soytürk Hamza**
Gülhan Türk***

Özet: Sesbirim, sözcükleri birbirinden ayırmaya yarayan, anlam ayırıcı sestir. Sesbirimlerin tespitindeki temel ilke ise, anlam ayırıcı karşıtlıkların bulunmasıdır. Bir dildeki sesbirimlerin sayısını belirleyebilmek için, o dildeki en küçük çiftler incelenir. En küçük çift, tek seslerinin değişmesiyle anlamları değişen sözcük çiftidir. Sesbirimler her dilde farklılık göstermektedir. Bu çalışmada standart Türkiye Türkçesinin, parça sesbirimler kategorisindeki ünlü ve ünsüz sesbirimlerini tespit etmede kullanılabilecek tek heceli en küçük çiftler, Türkçe Sözlük esas alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Standart Türkiye Türkçesi, sesbirim, parça sesbirim, en küçük çift, anlam ayırıcı karşıtlık, Türkçe Sözlük.

Word Pairs Which can be used for Determining the Vowel and Consonant Segmental Phonemes of Standard Turkey Turkish

Abstract: *Phoneme* is the semantic distinguisher sound that is used to distinguish the words. The main principle of identifying phonemes is that there are semantic distinguisher oppositions. To determine the number of phonemes in a language, minimal pairs in that particular language is analyzed. The minimal pair refers to the word pair whose meanings change when the single sounds change. Phonemes show variations in every language. The aim of this study was to determine one-syllable minimal pairs in standard Turkey Turkish that can be used

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serapaki@gazi.edu.tr
* Türk Dili Doktora öğrencisi, ferisoy@hotmail.com
* Türk Dili Doktora öğrencisi, gulhan_smile@yahoo.com

to identify the vowel and consonant phonemes in segment phonemes category based on Turkish Dictionary.

Key words: Standard Turkey Turkish, phoneme, segmental phoneme, minimal pair, semantic distinguisher opposition, Turkish Dictionary.

I. Kapsam

Standart Türkiye Türkçesinin ünlü ve ünsüz parça sesbirimlerinin tespitini sağlayan en küçük çiftlerden tek heceli olanları belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, Türkçe Sözlük¹'ün kelime kadrosu esas alınmıştır. Çalışmamız standart dilin söz kadrosunu esas aldığı için incelemeye konuşma dilinde geçen argo sözcükler, ağızlar veya meslek dili gibi dil türleri dâhil edilmemiştir. Ancak, TS'de hlk. veya argo kısaltmasıyla verilen ve ayrıca terim değeri kazanmış bazı sözcüklere yer verilmiştir. Sözcüklerin standart Türkiye Türkçesi dışındaki tarihi biçimleri ve arkaik kelimeler inceleme alanının dışındadır. Ancak TS'de esk. kısaltmasıyla verilen ve standart dilde kullanım sıklığı az da olsa bu şekliyle mevcut olan veya bazı sözcük, deyim, tamlamaların içinde geçebilen kelimelere yer verilmiştir. İncelememizde, TS'ye girmiş tüm sözcükler dilin kelime hazinesi içinde değerlendirilmiş ve kelimelerin kökeni ile orijinalindeki sesler dikkate alınmadan TS'deki yazım esas alınmıştır. Ayrıca ekler, ünlemler, yansıma sözcükler ve özel isimlerin oluşturduğu en küçük çiftler incelemeye dâhil edilmemiştir. Bunun dışında, kelime türlerinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın ses benzerlikleri esas alınmıştır. Sözlük taraması yapılırken tek heceli kök kelimelerin oluşturduğu en küçük çiftlerin tespiti amaçlanmıştır. Ancak tek heceli örnek tespit edilemediğinde, anlam ayırıcı karşıtlığı gösteren iki heceli en küçük çiftlere de yer verilmiştir. Çalışmanın esas amacı bir sözlük hazırlamak olmadığından, kelime anlamları için çoğu zaman birebir TS'ye bağlı kalmadan, en kısa ve basit tarifler verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bir sözcüğün birden fazla anlamı varsa, ilk veya en yaygın anlamına yer verilmiştir.

II. Yöntem

Çalışmanın veri toplama tekniği, öncelikle anlam ayırıcı özellikleri olan sesbirimlerin ayırt edici özelliklerine göre tasnif edilmesiyle başlamıştır. Bu yolla elde edilen sesbirim listesi esas alınarak, TS'nin tamamı şu şekilde taranmıştır: Sesin hangi kelimenin başında olduğu madde başları incelenerek bulunmuştur. Bu durumda hangi kelimelerin içinde ve sonunda olduklarını tespit konusunda

1 Çalışmanın ana malzemesi Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında yayımladığı Türkçe Sözlük'ten derlenmiştir: Türkçe Sözlük, 10. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2005. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkçe Sözlük yerine TS kısaltması kullanılacaktır.

ortaya çıkan karışıklığı gidermek için, ünsüz sesbirimlerde ses başına tüm ünlüler sırayla getirilerek; ünlü sesbirimlerde ses başına tüm ünsüzler sırayla getirilerek sözlük taranmıştır. Örneğin, /b/ ve /p/ sesbirimleri için madde başları tarandıktan sonra, bunların başına sırayla /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ sesleri getirilmiş ve bu kez bu hecelerle (ab-ap, eb-ep, ıb-ip vb.) başlayan kelimeler taranmıştır.

III. Tartışma

Sesbilimle ilgili son yıllardaki araştırmalarda, anlam ayırıcı sesler olan fonemler (sesbirimler) ve bunların anlam farkı yaratmayan alt sesleri olan allofonlar ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Ancak Türkiye’de, bu konuyla ilgili çalışmaların sayısı son derece sınırlıdır.²

İlk kez D. Jones tarafından söz edilen sesbirim kuramı Prag Okuluna mensup N. S. Trubetskoy tarafından geliştirilen ayırt edici özellik kuramı ile desteklenir ve gelişir. Trubetskoy’un fonemi, başlangıçta fiziksel açıdan inceleme yönünde bir eğilimi bulunmaktayken, zamanla fikrini değiştirmiş ve işlevsel yöne ağırlık vermeye başlamıştır. (Vardar 1983: 76-77; Asher-Simpson 1994: 3030-3032; Crystal 1971: 178-180)

Fonem kavramının teorik zemini açık bir şekilde ilk olarak, yirmili yılların sonunda Prag çevresinde gelişen dilbilimcilerin çalışmalarında bulunmuştur. Rus dilbilimci N. Trubetskoy’un “The Principles of Phonology” (Grundzüge der Phonologie)’si bu alanın temelini oluşturmaktaydı ve onun, sonradan ortaya çıkan fonolojik kuramsallaştırma üzerindeki etkisi oldukça büyüktü. Prag Okulu fonetikle bağlantı kurulan metodlardan farklı olarak, fonolojinin ayrı bir tanıma ihtiyacı olup olmadığını tartıştı. Onlar için fonem, bir dilin ses sistemini oluşturan yapısal ilişki ağı içerisinde işleyen en küçük özel birimdir. Fonem, fonolojik karşıtlık oluşturan farklı kelimelerin birarada bulundurulduğu genel bir kavramdır. (Crystal, 1971: 179)

Fonem, fonem bilimi veya fonemik sesbilgisi olarak adlandırılan sesbilimsel teoriye göre bir dilin ses sistemindeki en küçük birimdir. Bu yaklaşıma göre /p/ ve /b/ gibi birimlerin oluşum sebebi, birini diğerinin yerine koyduğumuzda anlam değişmesine yol açmasıdır (*pit* ve *bit* gibi). Bu terimler üzerinde tam bir analiz, bir dilin ses sistemini gösterir. Fonemik birimler, köşeli parantez içerisinde gösterilen fiziksel konuşma seslerinden ayrılmalrı için eğik çizgiler arasında gösterilir. (Crystal 1992: 298)

Fonemler /b/ ve /t/’nin iki farklı fonem olduğunu kanıtlayan *boy* ve *toy*

2 Sesbirim ve kavram alanı ile ilgili bilgi için bk. (Başkan 1967: 73-78), (Crystal 1971: 167-186), (Demircan 1979: 32-44), (Demirezen 1986: 3-24), (Crystal 1992: 298), (Asher-Simpson 1994: 3029-3036), (Clark-Yallop 1995: 91-94), (Özsoy 2004: 13-93), (Bayraktar 2004: 25-29), (Eker 2006: 202-206, 249-256), (Eker 2007: 180-199), (Aksan 2007: 61-72).

şeklindeki İngilizce kelimelerde örneklendiği üzere, sadece bir sesleri farklı kelimeler olan minimal pairs vasıtasıyla kolaylıkla tanımlanır. (Demirezen 1986: 4)

Minimal pair, sadece bir sesin değişmesiyle anlamca farklılaşan sözcük çiftidir. Dilbilimcilere seslerin farklı fonemler olduklarına karar verme olanağı tanır. Örneğin *sat* ve *fat* arasındaki zıtlık, İngilizcede /s/ ve /f/ fonem farklılığının oluşmasını sağlar; *leap* ve *peel*'in farklı /l/ sesleri arasındaki karşıtlık, tek bir özelliğin yerini tuttuğu için anlamda bir değişikliğe sebep olmaz, fonem değildir. (Crystal 1992: 251)

Günümüzde en küçük çiftler, henüz sesbilim araştırmalarında olmasa da dil öğretimi ve işitme testleri gibi pek çok alanda ilgi görmektedir. (Clark-Yallop 1995: 93)

Bir dildeki sesbirimler aranırken kök halindeki bir biçim alınır ve bu sözcüğün ilk, orta ve sonundaki tek bir ses değiştirilerek anlamın buna bağlı olarak değişip değişmediğine bakılır. Örneğin, Türkçede *kel* kelimesi ele alınarak sesbirimler tespit edilecek olursa *kel/bel/cel/çel/del/fel/gel/sel/tel; kel/kal/kul/kol/kil/kıl/kül/köl* veya *kel/keb/ket/kem/kes/kek* vb. tüm kelime çiftlerinde anlam ayırıcı karşıtlığın ortaya çıkıp çıkmadığına bakılmalıdır.

Sesbirimler, parça sesbirimler ve parçalarüstü sesbirimler olmak üzere ikiye ayrılır. Parça sesbirimler, ünlüler ve ünsüzlerlerdir. Parçalarüstü sesbirimler ise vurgu, ezgi, ton ve uzunluktur. Parça sesbirimler işitilir ve yazıya aktarılır; parçalar üstü sesbirimler ise yalnızca işitilir, yazıda gösterilmez. (Eker 2007: 185; Demircan 1979: 34).

Türkiye Türkçesinin ünlü ve ünsüz sesbirimlerinin sayısı hakkında birbirinden farklı görüşlerin mevcut olduğu bilinmektedir. Parça sesbirimleri belirlemede kullanılan temel ölçüt, sözcüklerin anlamca zıtlılaşmasıdır. Dilimizdeki en küçük çiftleri belirleyerek sesbirimsel karşıtlıkları netleştirmek mümkün olacaktır. “Sesbirim sayılmanın nicelik ölçütü tartışmalıdır. Eğer bir ses, sadece bir örnekte sesbirim olma şartlarını sağlamış ise, bunun sesbirim sayılıp sayılmaması ile ilgili genel geçer bir yargı yoktur.” (Eker 2007: 183) Örneğin bu çalışmada /ı/-/u/ sesbirimlerine ait örnek taranırken kelime başında sadece bir örnek bulunmuştur. Ancak bu durum /ı/, /u/ seslerinin kelime başında birer sesbirim olmadığı anlamına gelmemektedir.

Sesbirimlerin belirlenmesinde önemli bir husus, sözcük çiftlerini oluşturan sözcüklerin kökeni meselesidir. Diller arasında kelime alışverişi olabileceği gibi ses alışverişi de olabilmektedir. Başka bir dilden alınan sözcük o dilin ses yapısına uydurulabilmektedir. Bu gibi durumlar da sesbirimlerin sayısını belirleyen önemli bir etkidir. Örneğin standart Türkiye Türkçesi için j sesi yalnızca alıntı sözcüklerde bulunur ve hem standart dilde hem de

ağızlarda bir sesbirim değildir. Aynı şekilde Arapçadan alıntı yoluyla dilimize giren sözcüklerdeki *ayın* sesi kimi zaman yerini bir ünlüye bırakmış, kimi zaman da parçauüstü sesbirim işlevinde durağa benzer bir biçim almıştır. Arapça alıntılarda gördüğümüz *hemze* de, dilimizde ya düşerek kaybolmuş veya komşu ünlülerin uzamasına sebep olmuştur: *me'mur* > *memur* (mēmūr), *te'sir* > *tesir* (tēsir). Hemze az sayıda sözcükte de anlam farklılaşmasına yol açar: *Kur'an* "Müslümanlığın kutsal kitabı"- *kuran* "kurmak fiilinin sıfat-fiili". (Eker 2007: 183, 194-195)

Standart Türkiye Türkçesinin sesbirimlerinin belirlenmesindeki diğer bir önemli mesele de, bir parçalarüstü sesbirim olan uzunluğun, parça sesbirimlerde ayırıcı bir nitelik sayılıp sayılamayacağıdır. Türkçe asıllı sözcüklerde uzunluk ya da kısalık, ünlüler için ayırt edici bir nitelik değildir. Ancak Türkçeye alıntı yoluyla girmiş olan bir sözcük, en küçük çift oluşturduğunda uzunluğun bir karşıtlık yarattığı görülmektedir. Türkçede Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş olan sözcüklerde üç asli uzun ünlü sesbirim vardır. Yazım Kılavuzu³'ndan alınmış olan şu birkaç örnek bunu açıkça göstermektedir:

/a/ ve /â/ sesbirimi: *adem* "yokluk" - *âdem* "insan" (YK: 82); *alem* "bayrak" - *âlem* "evren" (YK: 90); *ama* "fakat"-*âmâ* "kör" (YK: 93); *yar* "uçurum - *yâr* "sevgili" (YK: 484).

/i/ ve /î/ sesbirimi: *askerî* "askerlikle ilgili" (YK: 101) - *askeri* "asker kelimesinin yükleme hali almış şekli".

/u/ ve /û/ sesbirimi: *şura* "şu yer" - *şûra* "danışma kurulu" (YK: 433).

Sesbirimin, birbirleri arasında anlam ayırt etme özelliği olmayan biçimlerine *alt sesbirim* (*allophone*) denir. Başka bir deyişle, bir fonemin değişik şekillerde söylenmesiyle oluşan ve anlam farkı yaratmayan sesler allofon olarak tanımlanabilir.⁴ "Allophone kelimesi, "diğer, farklı" anlamına gelen Yunanca önek *allo* ve "ses" anlamına gelen *phone* kelimesinden meydana gelir." (Demirezen 1986: 5)

Her dilin ses düzeni ve kullandığı sesler farklılık gösterebildiği için, sesbirimler evrensel değildir. Bu nedenle bir dilde fonem olan bir ses, başka bir dilde allofon olabilir. Örneğin, Türkçede fonem olan /o/ ve /ö/ sesleri, Arapçada /u/ sesinin allofonlarıdır. Türkçede /v/'nin allofonları olabilen /v/ ve /w/, İngilizcede fonemdir. Çünkü İngilizcede /v/ ve /w/ *west* "batı", *vest* "yelek"; *wile* "hile", *vile* "aşağılık" örneklerinde de görüldüğü gibi anlam ayırıcı özelliktedir.

Dilde sözcükler ve sesler için çeşitli karşıtlıklar söz konusudur ve eğer bir

3 Yazım Kılavuzu; Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Yazım Kılavuzu yerine YK kısaltması kullanılacaktır.

4 Allofon ve kavram alanı ile ilgili genel bilgi için bk. (Crystal 1971: 176-177, 180), (Demirezen 1986: 5-7), (Crystal 1992: 298), (Clark-Yallop 1995: 94-99), (Eker 2006: 202-203), (Eker 2007: 181-198).

sesin karşıtı yoksa, onun varlığını anlamak mümkün değildir. Bu karşıtlıklar aynı zamanda seslerin *ayırt edici özellikleridir*. Parça sesbirimlerden ünlü ve ünsüzler arasında mevcut ortak özellikleri dışında, en az bir nitelik farkı bulunmazsa onları ayırmak mümkün olmaz. Bunun için de ünlü ve ünsüzlerin ayırt edici özelliklerine bakmak gerekir. Ünlüler arasındaki temel karşıtlığı oluşturan özellikler *teşekkül noktalarına göre (artlık-önlük), açıklık kapalılık derecelerine göre (darlık-genişlik), dudakların durumuna göre (düzlük- yuvarlaklık)* ayrılır. Ünsüzler için ise temelde dört ana özelliğe bakılır: *ses tellerinin durumu, organların temas derecesi, teşekkül noktası ve çıkış yolu*.

IV. Standart Türkiye Türkçesinin Ünlü ve Ünsüz Parça Ses Birimlerini Tespit Etmede Kullanılabilecek Kelime Çiftleri

Ünlü Sesbirimleri Örnekleleyen Kelime Çiftleri⁵

/a/ (art, düz, geniş) - /e/ (ön, düz, geniş)

Kelime Başında

1. *ak* “beyaz” — *ek* “ilave”.
2. *al* “kırmızı” — *el* “insan vücudunun bir bölümü”.
3. *ar* “utanma” — *er* “erkek”.
4. *ark* “suyolu” — *erk* “bir işi yapabilme gücü”.
5. *as* “iskambil kâğıtlarında birli” — *es* “notada duraklama zamanı”.
6. *aş* “yemek” — *eş* “benzer”.
7. *at* “yük hayvanı” — *et* “vücudu saran tabaka”.
8. *av* “vahşi hayvanları yakalama” — *ev* “hane”.
9. *az* “eksik” — *ez* “ez- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.⁶
10. *an* “lahza” — *en* “genişlik”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *baç* “Osmanlı’da gümrük vergisi” — *beç* “tavuk türü”.
2. *bal* “arıların ürettiği madde” — *bel* “insan vücudunda bir bölüm”.
3. *bak* “bak- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *bek* “sağlam”.

5 Ünlü sesbirimlerin ayırt edici özellikleri belirtilirken, Zeynep Korkmaz’ın *Grammer Terimleri Sözlüğü* esas alınmıştır. Bk. (Korkmaz 2007).

6 Tarama sonucunda TS’de fiillerin kök biçimleri yerine, bunların –mak/-mek’le türemiş biçimlerinin yer aldığı görülmüştür. Bu yüzden taramaya, fiillerin türemiş biçimleri değil; kök biçimleri dahil edilmiştir. Bu yönleme, bir kelime kök halindeyken bir kavramı karşılamadığı veya bir anlam ifade etmediği durumlarda başvurulmuştur.

4. *ban* “Osmanlı’da bir unvan” — *ben* “birinci teklik şahıs zamiri”.
5. *bant* “yapıştırma şeridi” — *bent* “set”.
6. *baş* “kafa” — *beş* “bir sayı”.
7. *bat* “bir çeşit takoz” — *bet* “*beniz* kelimesiyle yüz rengi anlamında ikileme oluşturan söz”.
8. *bay* “zengin” — *bey* “erkekler için kullanılan saygı sözü”.
9. *baz* “temel” — *bez* “çaput”.
10. *cam* “saydam, çabuk kırılır cisim” — *cem* “toplama”.
11. *çak* “yırtık, yarık” — *çek* “para yerine kullanılan belge”.
12. *çal* “taşlık yer” — *çel* “çel- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
13. *dal* “ağacın kolu” — *del* “del- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
14. *dam* “çatı” — *dem* “çayın hazır olması”.
15. *fal* “gelecek tahmini için nesnelere anlam çıkarma” — *fel* “görüngü”.
16. *fak* “tuzak” — *fek* “bozma”.
17. *fan* “vantilatör” — *fen* “fizik, kimya, matematik ve biyolojiye verilen ortak ad”.
18. *far* “taşıtların aydınlatma aracı” — *fer* “parlaklık”.
19. *gam* “tasa” — *gem* “at yönlendirici araç”.
20. *gaz* “basınç özelliği olan akışkan madde” — *gez* “ok kertiği”.
21. *ham* “olgun olmayan” — *hem* “bağlaç”.
22. *hap* “ilaç” — *hep* “bütün”.
23. *har* “sıcak, kızgın” — *her* “*birer birer olarak* anlamında sıfat”.
24. *kak* “kurutulmuş meyve” — *kek* “tatlı çörek”.
25. *kal* “bir alaşımdaki madenleri ayırma işi” — *kel* “saçları dökülmüş (kimse)”.
26. *kam* “şaman” — *kem* “noksan”.
27. *kap* “içi çeşitli maddeleri alabilen oyuk nesne” — *kep* “başlık”.
28. *kar* “bir yağış şekli” — *ker* “kudret”.
29. *kas* “adale” — *kes* “genellikle yakmak için kullanılan iri saman”.
30. *kaş* “gözlerin üstündeki kısa kıllar” — *keş* “ayyaş”.
31. *kat* “üst üste konmuş tabaka” — *ket* “engel”.
32. *kaz* “bir hayvan” — *kez* “kere”.
33. *laf* “söz” — *lef* “iliştirme”.
34. *maç* “spor karşılaşması” — *meç* “kısa, düz kılıç”.

35. *mart* “yılın üçüncü ayı” — *mert* “yiğit”.
36. *mat* “satranç oyununda yenilgi” — *met* “kabarma”.
37. *pak* “temiz” — *pek* “çok”.
38. *pas* “demir yüzeyindeki kir” — *pes* “hafif ve yavaş sesle söylenen”.
39. *pay* “hisse” — *pey* “güvence parası”.
40. *ray* “demir yol” — *rey* “oy”.
41. *sak* “uyanık” — *sek* “içine hiçbir şey karıştırılmamış içki”.
42. *sam* “rüzgâr türü” — *sem* “zehir”.
43. *san* “ün” — *sen* “ikinci teklik şahıs zamiri”.
44. *sar* “sar- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *ser* “baş”.
45. *sav* “iddia” — *sev* “sev- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
46. *saz* “müzik aleti” — *sez* “sez- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
47. *şak* “yarma” — *şek* “şüphe”.
48. *şan* “ün” — *şen* “neşeli”.
49. *şar* “şehir” — *şer* “kötülük”.
50. *şas* “şaş- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *şeş* “altı”.
51. *şat* “bir çeşit tekne” — *şet* “sıkma”.
52. *tak* “bayram ve şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer” — *tek* “yegâne”.
53. *tal* “kök, sap ve yaprak şeklinde farklılaşmamış bir bitkinin yaşama ve büyüme organı”. — *tel* “bir tür metal ip”.
54. *tam* “eksiksiz” — *tem* “tema”.
55. *tan* “fecir” — *ten* “cilt”.
56. *tar* “bir çalgı türü” — *ter* “vücut sıvısı”.
57. *var* “mevcut” — *ver* “ver- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
58. *yağ* “bitkisel veya hayvansal madde” — *yeğ* “diğerinden üstün”.
59. *yak* “bir öküz türü” — *yek* “bir”.
60. *yal* “köpek ve ineklere özgü yiyecek” — *yel* “rüzgâr”.
61. *yan* “taraf” — *yen* “giysi kolu”.
62. *yar* “uçurum” — *yer* “mekân”.
63. *zam* “bindirim” — *zem* “yerme”.
64. *zan* “sanı” — *zen* “kadın”.
65. *zar* “ince perde” — *zer* “altın”.

/ı/ (art, düz, dar) - /i/ (ön, düz, dar)

Kelime Başında

ırk “soy” — *irk* “irk- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *çığ* “kar kütlesi” — *çiğ* “pişmemiş”.
2. *dış* “iç karşıtı” — *diş* “koparma ve çiğneme organı”.
3. *kıl* “tüy” — *kil* “yumuşak ve yağlı toprak”.
4. *kın* “kesici alet kabı” — *kin* “garaz”.
5. *kır* “bir renk” — *kir* “pislik”.
6. *sız* “sız- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *siz* “teklik ikinci şahıs zamiri”.

/o/ (art, yuvarlak, geniş) - /ö/ (ön, yuvarlak, geniş)

Kelime Başında

1. *od* “ateş” — *öd* “safra”.
2. *ol* “o gösterme sıfatı” — *öl* “nem”.
3. *on* “bir sayı” — *ön* “arka karşıtı”.
4. *ot* “küçük bitki” — *öt* “öd”.
5. *ov-* “ov- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *öv* “öv- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *boğ* “boğ- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *böğ* “bir örümcek türü”.
2. *bol* “geniş” — *böl* “böl- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” .
3. *çok* “fazla” — *çök* “çök- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
4. *dok* “gemilerin yükünün boşaltıldığı havuz” — *dök* “dök- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
5. *don* “alt giysisi” — *dön* “dön- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
6. *fon* “bir iş için ayrılıp işletilen para” — *fön* “bir tür rüzgâr”.
7. *gol* “futbolda sayı” — *göl* “su örtüsü”.
8. *hol* “sofa” — *höl* “nem”.
9. *kok* “kömür türü” — *kök* “esas”.
10. *kor* “ateş durumuna gelmiş” — *kör* “a’ma”.
11. *koy* “küçük körfez” — *köy* “ekili arazi”.
12. *koz* “fırsat” — *köz* “küçük kor parçası”.

13. *lok* “ara havuz” — *lök* “deve”.

14. *sok* “sok- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *sök* “sök- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

15. *son* “ilk karşıtı” — *sön* “sön- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

16. *sor* “sor- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *sör* “İngiliz soyluluk unvanı”.

17. *tor* “ağ” — *tör* “başköşe”.

/u/ (art, yuvarlak, dar) - /ü/ (ön, yuvarlak, dar)

Kelime Başında

1. *uç* “bir nesnenin sivri noktası” — *üç* “bir sayı”.

2. *un* “besin maddesi” — *ün* “ses”.

3. *us* “akıl” — *üs* “kuvvet gösteren sayı”.

4. *ut* “bir tür çalgı” — *üt* “üt- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *buz* “suyun katı hâli” — *büz* “ toprak veya beton kalın su borusu”.

2. *dun* “alçak” — *dün* “önceki gün”.

3. *duş* “yıkama” — *düş* “rüya”.

4. *kul* “tanrıya göre insan” — *kül* “yanmış madde artığı”.

5. *kup* “ giysi kesimi” — *küp* “topraktan yapılan çanak”.

6. *kur* “yabancı paraların ulusal para cinsinden değeri” — *kür* “iyi bakım ve ilaç tedavisi”.

7. *kus* “kus- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *küs* “dargın”.

8. *lup* “bir tür büyüteç” — *lüp* “emeksiz kazanılan”.

9. *sun* “sun- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *sün* “sün- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

10. *sur* “kale duvarı” — *sür* “sür- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

11. *sus* “sus- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *süs* “bezek”.

12. *sut* “sodyum karbonatın ticaretteki adı” — *süt* “sıvı besin maddesi”.

13. *yun* “yun- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *yün* “koyun tüyü”.

/e/ (ön, düz, geniş) - /ö/ (ön, yuvarlak, geniş)

Kelime Başında

1. *el* “insan vücudunun bir bölümü” — *öl* “nem”.

2. *en* “genişlik” — *ön* “arka karşıtı”.
3. *er* “erkek” — *ör* “ör- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
4. *erk* “kudret” — *örk* “bağ”.
5. *et* “vücudu saran tabaka” — *öt* “safra”.
6. *ez* “ez- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *öz* “benlik”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *berk* “sert” — *börk* “başlık”.
2. *cenk* “çarpışma” — *cönk* “saz şairlerinin derlediği şiirlerin toplandığı defter”.
3. *del* “del- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *döl* “zürriyet”.
4. *dert* “tasa” — *dört* “bir sayı”.
5. *deş* “deş- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *döş* “göğüs”.
6. *fen* “bilim adı” — *fön* “bir tür rüzgâr”.
7. *geç* “erken karşıtı” — *göç* “taşınma”.
8. *gem* “at yönlendirici araç” — *göm* “göm- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
9. *gen* “geniş” — *gön* “işlenmiş deri”.
10. *gez* “ok kertiği” — *göz* “görme organı”.
11. *kek* “tatlı çörek” — *kök* “bitki bölümü”.
12. *ker* “kudret” — *kör* “görme engelli”.
13. *kes* “genellikle yakmak için kullanılan iri saman” — *kös* “bir tür davul”.
14. *kez* “kere” — *köz* “kor parçası”.
15. *lep* “dudak” — *löp* “iri ve yumuşak”.
16. *peç* “bir tür ocak” — *pöç* “kuyruk sokumu kemiği”.
17. *sen* “ikinci teklik şahıs zamiri” — *sön* “sön- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
18. *ser* “baş” — *sör* “İngiliz soyluluk unvanı”.
19. *sez* “sez- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *söz* “laf”.
20. *ter* “vücut sıvısı” — *tör* “başköşe”.
21. *tez* “çabuk” — *töz* “asıl”.
22. *yen* “giysi kolu” — *yön* “taraf”.

/a/ (art, **düz**, geniş) - /o/ (art, **yuvarlak**, geniş)

Kelime Başında

1. *ad* “isim” — *od* “ateş”.

2. *ak* “beyaz” — *ok* “yayla atılan çubuk”.
3. *al* “kırmızı” — *ol* “o gösterme sıfatı”.
4. *an* “lahza” — *on* “bir sayı”.
5. *at* “yük hayvanı” — *ot* “küçük bitki”.
6. *av* “vahşi hayvanları yakalama” — *ov* “ov- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
7. *ay* “yılın on iki bölümünden her biri” — *oy* “rey”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *bal* “arıların ürettiği madde” — *bol* “geniş”.
2. *baş* “kafa” — *boş* “dolu karşıtı”.
3. *bat* “bir çeşit takoz” — *bot* “küçük gemi”.
4. *bay* “zengin” — *boy* “uzunluk”.
5. *baz* “temel” — *boz* “bir renk”.
6. *ful* “gelecek tahmini için nesnelere anlam çıkarma” — *fol* “yumurta veya yumurtaya benzeyen”.
7. *fan* “vantilatör” — *fon* “bir iş için ayrılıp işletilen para”.
8. *fars* “güldürü” — *fors* “devlet büyüklerinin bulunduğu yerlere çekilen bir tür bayrak”.
9. *hal* “vaziyet” — *hol* “sofa”.
10. *kaç* “soru sıfatı” — *koç* “damızlık erkek koyun”.
11. *kak* “kurutulmuş meyve” — *kok* “kömür türü”.
12. *kal* “bir alaşımdaki madenleri ayırma işi” — *kol* “insan vücudunun bir bölümü”.
13. *kam* “şaman” — *kom* “ağıl”.
14. *kap* “içi çeşitli maddeleri alabilen oyuk nesne” — *kop* “kop- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
15. *kar* “bir yağış şekli” — *kor* “ateş durumuna gelmiş”.
16. *kart* “körpe karşıtı” — *kort* “tenis oynama alanı”.
17. *kaş* “gözlerin üstündeki kısa kıllar” — *koş* “koş- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
18. *kat* “üst üste konmuş tabaka” — *kot* “bir tür kumaş”.
19. *kav* “ağaçların gövdesinden elde edilen madde” — *kov* “gıybet”.
20. *kaz* “bir hayvan” — *koz* “fırsat”.
21. *pay* “hisse” — *poy* “bir bitki”.

22. *saf* “sade” — *sof* “bir çeşit kumaş”.
23. *sal* “deniz veya nehir taşıtı” — *sol* “sağ karşıtı”.
24. *sam* “rüzgâr türü” — *som* “içi dolu”.
25. *tar* “bir çalgı türü” — *tor* “ağ”.
26. *tas* “kap” — *tos* “alın veya boynuzla vurmak”.
27. *yak* “bir öküz türü” — *yok* “var karşıtı”.
28. *yal* “köpek ve ineklere özgü yiyecek” — *yol* “ulaşım şeridi”.

/ɩ/ (art, **düz**, dar) - /u/ (art, **yuvarlak**, dar)

Kelime Başında

ır “türkü” — *ur* “tümör”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *kıl* “tüy” — *kul* “Tanrı’ya göre insan”.
2. *kır* “bir renk” — *kur* “yabancı paraların ulusal para cinsinden değeri”.
3. *kış* “bir mevsim” — *kuş* “uçucu hayvanların adı”.
4. *kıs* “kıs- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *kus* “kus- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
5. *kıt* “az” — *kut* “mutluluk”.
6. *sır* “giz” — *sur* “uğur”.
7. *tuğ* “kısa şiş” — *tuğ* “bazı kuşların tepelerindeki uzunca tüy”.
8. *tur* “uzun kamyon” — *tur* “dolaşma”.
9. *yurt* “yırt- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *yurt* “vatan”.

/i/ (ön, **düz**, dar) - /ü/ (ön, **yuvarlak**, dar)

Kelime Başında

1. *iç* “dâhil” — *üç* “bir sayı”.
2. *in* “mağara” — *ün* “ses”.
3. *it* “köpek”, — *üt* “üt- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
4. *iz* “nişan” — *üz* “üz- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *dik* “eğik olmayan” — *dük* “soyluk unvanı”.
2. *din* “diyanet” — *dün* “önceki gün”.

3. *diş* “koparma ve çiğneme organı” — *düş* “rüya”.
4. *diz* “bacağın bir bölümü” — *düz* “yatay durumda olan”.
5. *gir* “gir- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *gür* “bol”.
6. *git* “git- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *güt* “güt- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
7. *giz* “sır” — *güz* “sonbahar”.
8. *kil* “yumuşak ve yağlı toprak” — *kül* “yanmış madde artığı”.
9. *kir* “pislik” — *kür* “iyi bakım ve ilaç tedavisi”.
10. *pir* “bir tarikat veya sanat kurucusu” — *pür* “dolmuş”.
11. *sis* “bulutların oluşturduğu duman” — *süs* “bezek”.
12. *sit* “farklı çağ ve uygarlıkların kültür değerlerini temsil eden eser” — *süt* “beyaz renkte, sıvı besin maddesi”.
13. *siz* “çokluk ikinci şahıs zamiri” — *süz* “süz- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
14. *tim* “silahlı en küçük birlik” — *tüm* “hepsi”.
15. *tin* “ruh” — *tün* “gece”.
16. *tip* “çeşit” — *tüp* “bir ucu kapalı cam boru”.

/o/ (art, yuvarlak, **geniş**)-/u/ (art, yuvarlak, **dar**)_

Kelime Başında

1. *on* “bir sayı” — *un* “besin maddesi”.
2. *ot* “küçük bitki” — *ut* “bir çalgı türü”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *bol* “geniş” — *bul* “bir tür tahta”.
2. *borç* “ödenmek üzere alınan para” — *burç* “kale çıkıntısı”.
3. *bot* “küçük gemi” — *but* “insan veya hayvan vücudunun bir bölümü”.
4. *boz* “bir renk” — *buz* “suyun katı hâli”.
5. *don* “alt giysisi” — *dun* “alçak”.
6. *fol* “yumurta veya yumurtaya benzeyen” — *ful* “bir tür çiçek”.
7. *hoş* “beğenilen” — *huş* “bir tür ağaç”.
8. *kol* “insan vücudunun bir bölümü” — *kul* “Tanrı’ya göre insan”.
9. *kom* “ağıl” — *kum* “kayadan parçalanmış ufak tanecikler”.
10. *kor* “ateş durumuna gelmiş” — *kur* “yabancı paraların ulusal para cinsinden değeri”.

11. *kort* “tenis oynama alanı” — *kurt* “bir tür hayvan”.
12. *koş* “koş- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *kuş* “uçucu hayvanların adı”.
13. *kot* “bir tür kumaş” — *kut* “mutluluk”.
14. *koz* “fırsat” — *kuz* “yan”.
15. *lop* “yuvarlak ve irice” — *lup* “bir tür büyüteç”.
16. *pos* “gür ve uzun” — *pus* “bir tür sis”.
17. *pot* “kumaştaki büzülme” — *put* “tapınılan nesne”.
18. *sor* “sor- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *sur* “kale duvarı”.
19. *sos* “bir besin maddesi” — *sus* “sus- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
20. *tol* “taştan nesne” — *tul* “boylam”.
21. *ton* “ağırlık birimi” — *tun* gizli yer”.
22. *tor* “ağ” — *tur* “dolaşma”.
23. *toz* “en küçük parçadaki madde” — *tuz* “bir koruma ve tatlandırma maddesi”.
24. *zom* “çok sarhoş” — *zum* “optik kaydırma”.

/ö/ (ön, yuvarlak, geniş) - /ü/ (ön, yuvarlak, dar)

Kelime Başında

1. *öç* “intikam” — *üç* “bir sayı”.
2. *ön* “arka karşıtı” — *ün* “ses”.
3. *öt* “öd” — *üt* “üt- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *dön* “dön- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *dün* “önceki gün”.
2. *dört* “bir sayı” — *dürt* “dürt- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
3. *döş* “göğüs” — *düş* “rüya”.
4. *göç* “taşınma” — *güç* “müskül”.
5. *göl* “su örtüsü” — *gül* “bir çiçek”.
6. *gön* “işlenmiş deri” — *gün* “24 saatlik zaman dilimi”.
7. *göz* “görme organı” — *güz* “sonbahar”.
8. *kör* “görme engelli” — *kür* “iyi bakım ve ilaç tedavisi”.
9. *kös* “bir tür davul” — *küs* “dargın”.
10. *lök* “deve” — *lük* “zamk”.

11. *löp* “iri ve yumuşak” — *lüp* “emeksiz kazanılan”.
12. *söz* “laf” — *süz* “süz- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
13. *tör* “başköşe” — *tür* “çeşit”.
14. *yön* “taraf” — *yün* “koyun tüyü”.

/e/ (ön, düz, **geniş**) - /i/ (ön, düz, **dar**)

Kelime Başında

1. *el* “insan vücudunun bir bölümü” — *il* “vilayet”.
2. *em* “ilaç” — *im* “işaret”.
3. *en* “genişlik” — *in* “mağara”.
4. *es* “notada duraklama” — *is* “duman lekesi”.
5. *eş* “benzer” — *iş* “çalışma”.
6. *et* “vücutu saran tabaka” — *it* “köpek”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *bel* “insan vücudunun bir bölümü” — *bil* “bil- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
2. *ben* “birinci teklik şahıs zamiri” — *bin* “bir sayı”.
3. *bez* “çaput” — *biz* “birinci çokluk şahıs zamiri”.
4. *cem* “toplama” — *cim* “Arap alfabesinin beşinci harfi”.
5. *cep* “giysi bölümü” — *cip* “motorlu taşıt”.
6. *çel* “çel- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *çil* “yüzdeki benek”.
7. *dek* “değin” — *dik* “eğik olmayan”.
8. *del* “del- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *dil* “tat alma organı”.
9. *denk* “eşit” — *dink* “tahıl dövme dibeği”.
10. *deş* “deş- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *diş* “koparma ve çiğneme organı”.
11. *gez* “ok kertiği” — *giz* “sır”.
12. *kel* “saçları dökülmüş (kimse)” — *kil* “yumuşak ve yağlı toprak”.
13. *kep* “başlık türü” — *kip* “değişebilen”.
14. *ker* “kuvvet” — *kir* “pislik”.
15. *ket* “engel” — *kit* “macun”.
16. *lef* “içine sokma” — *lif* “maddeyi oluşturan ince, uzun parça”.
17. *met* “kabarma” — *mit* “halk hikâyesi”.

18. *pek* “çok” — *pik* “dökme demir”.
19. *pes* “hafif ve yavaş sesle söylenen” — *pis* “kirli”.
20. *sel* “taşkın su” — *sil* “sil- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
21. *sem* “zehir” — *sim* “gümüş”.
22. *sen* “ikinci teklik şahıs zamiri” — *sin* “mezar”.
23. *sez* “sez- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *siz* “çokluk ikinci şahıs zamiri”.
24. *şef* “yönetici” — *şif* “pamuk kozası”.
25. *şes* “altı” — *şiş* “şişmiş olan yer”.
26. *tek* “yegane” — *tik* “irade dışı hareket”.
27. *tem* “tema” — *tim* “silahlı en küçük birlik”.
28. *ten* “cilt” — *tin* “ruh”.
29. *tez* “çabuk” — *tiz* “ince, keskin (ses)”.
30. *zer* “altın” — *zir* “alt”.

/a/ (art, düz, geniş) - /ı/ (art, düz, dar)

Kelime Başında

1. *ar* “utanma” — *ır* “türkü”.
2. *ark* “suyolu” — *irk* “soy”.
3. *arz* “sunma” — *ırz* “iffet”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *bak* “bak- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *bık* “bık- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
2. *çağ* “zaman dilimi” — *çığ* “kar kütlesi”.
3. *har* “sıcak, kızgın” — *hur* “kavga”.
4. *haz* “zevk” — *hız* “sürat”.
5. *kal* “bir alaşımdaki madenleri ayırma işi” — *kıl* “tüy”.
6. *kan* “damarlarda dolaşan hayati sıvı” — *kın* “kesici alet kabı”.
7. *kar* “bir yağış şekli” — *kır* “bir renk”.
8. *kas* “adale” — *kıs* “kıs- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
9. *kaş* “gözlerin üstündeki kısa kıllar” — *kış* “bir mevsim”.
10. *kat* “üst üste konmuş tabaka” — *kıt* “az”.
11. *kay* “yağmur” — *kıy* “kıy- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

12. *kaz* “bir hayvan” — *kız* “dişi çocuk”.
13. *saz* “müzik aleti” — *sız* “sız- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
14. *tak* “bayram ve şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer” — *tık* “tık- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
15. *tar* “müzik aleti” — *tır* “uzun kamyon”.
16. *yal* “köpek ve ineklere özgü yiyecek” — *yıl* “sene” .
17. *yar* “uçurum” — *yır* “türkü”.
18. *zat* “kişi” — *zıt* “karşıt”.

Ünsüz Sesbirimleri Örnekleyen Kelime Çiftleri⁷

/b/ (tonlu, dudak, patlayıcı, ağız)- /p/ (tonsuz, dudak, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *bak* “bak- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *pak* “temiz”.
2. *bal* “arıların ürettiği madde” — *pal* “bir cins güvercin”.
3. *bas* “en kalın erkek sesi” — *pas* “demir yüzeyindeki kir”.
4. *bat* “bir çeşit takoz” — *pat* “yassı”.
5. *bay* “zengin” — *pay* “hisse”.
6. *bek* “sağlam” — *pek* “çok”.
7. *beş* “bir sayı” — *peş* “arka”.
8. *bey* “erkekler için kullanılan saygı sözü” — *pey* “güvence parası”.
9. *bil* “bil- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *pil* “batarya”.
10. *bir* “sayıların ilki” — *pir* “bir tarikat veya sanat kurucusu”.
11. *bot* “küçük gemi” — *pot* “gaf”.
12. *boy* “uzunluk” — *poy* “bir bitki”.
13. *boz* “bir renk” — *poz* “duruş”.
14. *bul* “bir tür tahta” — *pul* “mektuplara yapıştırılan küçük kâğıt parçası”.
15. *but* “insan veya hayvan vücudunun bir bölümü” — *put* “tapınılacak nesne”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *hab* “uyku” — *hap* “ilaç”.
2. *leb* “*leb demeden leblebiyi anlamak* deyiminde geçen söz” — *lep* “dudak”.

⁷ Ünsüz sesbirimlerin ayırt edici özellikleri belirtilirken, Zeynep Korkmaz’ın *Gramer Terimleri Sözlüğü* esas alınmıştır. Bk. (Korkmaz 2007).

3. *tab* “basma işi” — *tap* “tap- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

/c/ (tonlu, diş-damak, patlayıcı, ağız)/ç/ (tonsuz, diş-damak, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *cağ* “korkuluk” — *çağ* “zaman dilimi”.
2. *cam* “saydam, çabuk kırılır cisim” — *çam* “bir tür ağaç”.
3. *can* “ruh” — *çan* “içindeki tokmağı bulunan madeni araç”.
4. *car* “çağrı” — *çar* “Rus İmparatorlarına ve Bulgar krallarına verilen unvan”.
5. *cenk* “çarpışma” — *çenk* “telli bir çalgı”.
6. *cim* “Arap alfabesinin beşinci harfi” — *çim* “yeşillen dirmede yararlanılan bitki”.

Kelime İçi ve Sonunda⁸

1. *acar* “gözük pek” — *açar* “anahtar”.
2. *acı* “bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu” — *açı* “aynı noktadan çıkan iki yarı doğru arasındaki açıklık”.

/d/ (tonlu, diş, patlayıcı, ağız) - /t/ (tonsuz, diş, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *dal* “ağacın kolu” — *tal* “kök, sap ve yaprak şeklinde farklılaşmamış bir bitkinin yaşama ve büyüme organı”.
2. *dam* “çatı” — *tam* “eksiksiz”.
3. *dar* “geniş karşıtı” — *tar* “bir çalgı türü”.
4. *dav* “Afrika zebrası” — *tav* “yeterli olma durumu”.
5. *def* “savma” — *tef* “bir çalgı türü”.
6. *dek* “değın” — *tek* “yegâne”.
7. *dem* “çayın hazır olması” — *tem* “tema”.
8. *derk* “kavrama” — *terk* “ayrılma”.
9. *ders* “öğrenciye bilgi verme” — *ters* “zıt”.
10. *dik* “eğik olmayan” — *tik* “irade dışı hareket”.
11. *din* “inanç sistemi” — *tin* “ruh”.
12. *dip* “en alt” — *tip* “ortak özellikleri barındıran”.

⁸ Türkçe Sözlük'te /c/ ve /ç/ sesbiriminin kelime içi ve sonunda geçtiği tek heceli bir sözcük tespit edilemediğinden, söz konusu sesbirimleri barındıran iki heceli sözcüklere yer verilmiştir.

13. *diz* “bacağın bir bölümü” — *tiz* “ince, keskin (ses)”.
14. *dok* “büyük depo” — *tok* “doymuş”.
15. *don* “alt giysisi” — *ton* “ağırlık birimi”.
16. *dost* “yakın arkadaşı” — *tost* “bir tür kızartılmış ekmek”.
17. *doz* “gereken miktar” — *toz* “en küçük parçadaki madde”.
18. *dren* “bükülgen tüp” — *tren* “katar”.
19. *dul* “eşinden boşanmış veya eşi ölmüş kimse” — *tul* “boylam”.
20. *dun* “alçak” — *tun* “gizli yer”.
21. *duş* “yıkama” — *tuş* “çeşitli makinelerin düğmesi”.
22. *dut* “bir meyve” — *tut* “tut- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.
23. *dün* “önceki gün” — *tün* “gece”.
24. *dür* “dür- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *tür* “çeşit”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *ad* “isim” — *at* “bir hayvan”.
2. *od* “ateş” — *ot* “küçük bitki”.
3. *öd* “safra” — *öt*⁹ “öt- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

/g/ (tonlu, ön/art damak, patlayıcı, ağız) - /k/ (tonsuz, ön/art damak, patlayıcı, ağız)¹⁰

Kelime Başında

1. *gam* “tasa” — *kam* “Şaman”.
2. *gar* “tren istasyonu” — *kar* “bir yağış şekli”.
3. *gaz* “basınç özelliği olan akışkan madde” — *kaz* “bir hayvan”.
4. *gel* “gel- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *kel* “saçları dökülmüş (kimse)”.
5. *gır* “söz” — *kır* “bir renk”.
6. *gir* “gir- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *kir* “pislik”.
7. *gol* “futbolda sayı” — *kol* “insan vücudunun bir bölümü”.
8. *gör* “gör- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *kör* “görme engelli”.
9. *göz* “görme organı” — *köz* “kor parçası”.
10. *gut* “bir hastalık” — *kut* “mutluluk”.

⁹ Bu sözcük için Türkçe Sözlük “anatomide öd” manası vermiştir. Ancak burada *öd* kelimesiyle anlam bakımından zıtlık oluşturması için, bunun emir şekli kullanılmıştır.

¹⁰ Çalışmada TS’deki yazımlar esas alındığı için alıntı kelime ve seslerin transkripsiyonlu halleri gösterilmemiştir. Bu yüzden hem ön hem de art şekilleri olduğu bilinen /g/ ve /k/ sesbirimleri ayrı işaretlerle farklı başlıklarda değil; aynı başlık altında verilmiştir. Aynı durum, bir sonraki sayfada yer alan /d/ ve /g/ sesbirimleri için de geçerlidir.

Kelime İçi ve Sonunda¹¹

1. *ego* “ben” — *eko* “yankı”.

/f/ (tonsuz, dış-dudak, sızıcı, ağız)-/v/ (tonlu, dış-dudak, sızıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *faks* “belgegeçer” — *vaks* “balmumu türü”.
2. *far* “taşıtların aydınlatma aracı” — *var* “mevcut”.
3. *faz* “elektrik geriliminde evre” — *vaz* “konma”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *af* “bağışlama” — *av* “ vahşi hayvanları yakalama”.

/z/ (tonlu, dış, sızıcı, ağız)-/s/ (tonsuz, dış, sızıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *saç* “baştaki kıllar” — *zaç* “bir bileşim”.
2. *sağ* “sol karşıtı” — *zağ* “kılağı”.
3. *sam* “rüzgâr türü” — *zam* “bindirim”.
4. *san* “ün” — *zan* “sanı”.
5. *sarf* “harcama” — *zarf* “kılıf”.
6. *sat* “sat- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *zat* “kimse”.
7. *sem* “zehir” — *zem* “yerme”.
8. *sen* “ikinci teklik şahıs zamiri” — *zen* “kadın”.
9. *ser* “baş” — *zer* “altın”.
10. *sevk* “gönderme” — *zevk* “haz”.
11. *sil* “sil- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *zil* “çanı bulunan bir araç”.
12. *som* “içi dolu” — *zom* “çok sarhoş”.
13. *sor* “sor- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli” — *zor* “güçlük”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *as* “iskambil kağıtlarında birli” — *az* “eksik”.
2. *is* “kara leke” — *iz* “nişan”.
3. *us* “akıl” — *uz* “becerikli”.

¹¹ Türkçe Sözlük'te /g/ ve /k/ sesbiriminin kelime içi ve sonunda geçtiği tek heceli bir sözcük bulunmadığından, söz konusu sesbirimleri barındırdığı tespit edilen iki heceli bir sözcüğe yer verilmiştir.

4. *üs* “kuvvet gösteren sayı” — *üz* “üz- fiilinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

/d/(tonlu, **diş**, patlayıcı, ağız) -/g/ (tonlu, **ön/art damak**, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *dam* “çatı” — *gam* “tasa”.
2. *dang* “bir hastalık” — *gang* “cevheri saran değersiz madde”.
3. *dar* “geniş karşıtı” — *gar* “tren istasyonu”.
4. *darp* “vurma” — *garp* “Batı”.
5. *daz* “saçı dökülmüş” — *gaz* “basınç özelliği olan akışkan madde”.
6. *dut* “bir tür ağaç” — *gut* “bir tür hastalık”.

Kelime İçi ve Sonunda

Yok.

/f/(tonsuz, **diş-dudak**, sızıcı, ağız) -/h/ (tonsuz, **art damak/gırtlak**, sızıcı, ağız)¹²

Kelime Başında

1. *fak* “tuzak” — *hak* “adalet”.
2. *fal* “gelecek tahmini için nesnelere anlam çıkarma” — *hal* “vaziyet”.
3. *fan* “vantilatör” — *han* “hükümdar”.
4. *far* “taşıtların aydınlatma aracı” — *har* “sıcak, kızgın”.
5. *fars* “güldürü” — *hars* “kültür”.
6. *faz* “elektrik geriliminde evre” — *haz* “zevk”.
7. *fırt* “bir solukta içilebilecek miktar” — *hirt* “sersem”.
8. *fol* “yumurta veya yumurtaya benzeyen” — *hol* “sofa”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *af* “bağışlama” — *ah* “beddua”.

/f/ (tonsuz, **diş-dudak**, sızıcı, ağız) - /s/ (tonsuz, **diş**, sızıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *fal* “gelecek tahmini için nesnelere anlam çıkarma” — *sal* “nehir

¹² Çalışmada TS'deki yazımlar esas alındığı için alıntı kelime ve seslerin transkripsiyonlu halleri gösterilmemiştir. Bu yüzden burada /h/ sesi, art damak ve gırtlak ünsüzü olarak ayrılmadan aynı başlıkta verilmiştir.

veya deniz taşıtı”.

2. **far** “taşıtların aydınlatma aracı” — **sar** “sar- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

3. **faz** “elektrik geriliminde evre” — **saz** “müzik aleti”.

4. **fer** “parlaklık” — **ser** “baş”.

5. **fes** “ başlık türü” — **ses** “seda”.

6. **firt** “bir solukta içilebilecek miktar” — **sirt** “insan vücudunda bir bölüm”.

7. **fil** “bir hayvan “ — **sil** “sil- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”

8. **fok** “bir hayvan” — **sok** “sok- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”

9. **fol** “yumurta veya yumurtaya benzeyen” — **sol** “sağ karşıtı”.

10. **fon** “bir iş için ayrılıp işletilen para” — **son** “ilk karşıtı”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. **af** “bağışlama” — **as** “iskambil kâğıtlarından birli”.

2. **aft** “pamukçuk” — **ast** “birinin buyruğu altındaki görevli”.

3. **küf** “bir tür mantar” — **küs** “dargın”.

/f/(tonsuz, **diş-dudak**, SIZICI, ağız)-/s/(tonsuz, **diş-damak**, SIZICI, ağız)

Kelime Başında

1. **fal** “gelecek tahmini için nesnelere anlam çıkarma” — **şal** “geniş atkı”.

2. **fan** “vantilatör” — **şan** “ün”.

3. **far** “taşıtların aydınlatma aracı” — **şar** “şehir”.

4. **fark** “ayrım” — **şark** “doğu”.

5. **faş** “açığa vurma” — **şaş** “şaş- filinin ikinci teklik şahıs emir şekli”.

6. **faz** “elektrik geriliminde evre” — **şaz** “kural dışı”.

7. **fen** “bilim” — **şen** “neşeli”.

8. **fer** “parlaklık” — **şer** “kötülük”.

9. **fevk** “üst” — **şevk** “heves”.

10. **fiş** “prizden elektrik akımı almaya yarayan araç” — **şiş** “şişmiş olan yer”.

11. **fok** “bir deniz hayvanı” — **şok** “beklenmeyen durum”.

12. **fut** “İngiliz uzunluk ölçü birimi” — **şut** “futbol terimi”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. **af** “bağışlama” — **aş** “yemek”.

/s/ (tonsuz, **diş**, SIZICI, ağız)/-ş/ (tonsuz, **diş-damak**, SIZICI, ağız)

Kelime Başında

1. *sah* “bir şeyin doğru olduğunu göstermek için yapılan işaret” — *şah* “İran veya Afgan hükümdarı”.
2. *sak* “uyanık” — *şak* “yarma”.
3. *sal* “nehir veya deniz taşıtı” — *şal* “geniş atkı”.
4. *sap* “bitkinin bir bölümü” — *şap* “antiseptik bir madde”.
5. *sek* “içine hiçbir şey karıştırılmamış içki” — *şek* “şüphe”.
6. *sem* “zehir” — *şem* “mum”.
7. *sen* “ikinci teklik şahıs zamiri” — *şen* “neşeli”.
8. *ser* “baş” — *şer* “kötülük”.
9. *sevk* “gönderme” — *şevk* “heves”.
10. *sık* “seyrek karşıtı” — *şık* “modaya uygun giyinen”.
11. *sirk* “eğitilmiş hayvanların ve cambazların gösteri yaptığı yer” — *şirk* “eş koşma”.
12. *som* “içi dolu” — *şom* “uğursuz”.
13. *su* “yaşam kaynağı olan sıvı” — *şu* “işaret sıfatı veya zamiri”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *as* “iskambil kâğıtlarında birli” — *aş* “yemek”.
2. *ask* “asklı mantarlarda üreme organı” — *aşk* “aşırı sevgi”.
3. *es* “notada duraklama” — *eş* “benzer”.
4. *is* “duman lekesi” — *iş* “çalışma”.

/v/(tonlu, **diş-dudak**, SIZICI, ağız)/-z/(tonlu, **diş**, SIZICI, ağız)

Kelime Başında

var “mevcut” — *zar* “ince perde”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *av* “vahşi hayvanları yakalama” — *az* “eksik”.
2. *kav* “ağaçların gövdesinden elde edilen madde” — *kaz* “bir hayvan”.
3. *sav* “iddia” — *saz* “müzik aleti”.

/k/(tonsuz, ön damak, patlayıcı, ağız)-/t/(tongsuz, diş, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *kaç* “soru sıfatı” — *taç* “soyluluk simgesi başlık”.
2. *kak* “kurutulmuş meyve” — *tak* “bayram ve şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer”.
3. *kan* “damarlarda dolaşan hayati sıvı” — *tan* “fecir”.
4. *kar* “bir yağış şekli” — *tar* “bir çalgı türü”.
5. *kas* “adale” — *tas* “kap”.
6. *kaş* “gözlerin üstündeki kısa kıllar” — *taş* “kaya kütlelerinden kopan sert ve katı madde”.
7. *kat* “üst üste konmuş tabaka” — *tat* “dil üzerinde kalan duyum”.
8. *kav* “ağaçların gövdesinden elde edilen madde” — *tav* “yeterli olma durumu”.
9. *kay* “yaz yağmuru” — *tay* “at yavrusu”.
10. *kek* “tatlı çörek” — *tek* “yegâne”.
11. *kel* “saç dökülmüş (kimse)” — *tel* “bir tür metal ip”.
12. *kem* “noksan” — *tem* “tema”.
13. *kez* “kere” — *tez* “çabuk”.
14. *kır* “bir renk” — *tır* “uzun kamyon”.
15. *kim* “soru sözü” — *tim* “silahlı en küçük birlik”.
16. *kin* “garaz” — *tin* “ruh”.
17. *kip* “değişebilen” — *tip* “ortak özellikleri barındıran”.
18. *kok* “kömür türü” — *tok* “doymuş”.
19. *kor* “ateş durumuna gelmiş” — *tor* “ağ”.
20. *kör* “görme engelli” — *tör* “başköşe”.
21. *kur* “yabancı paraların ulusal para cinsinden değeri” — *tur* “dolaşma”.
22. *kuş* “uçucu hayvanların adı” — *tuş* “çeşitli makinelerin düğmesi”.
23. *kül* “yanmış madde artığı” — *tül* “çok ince gözenekli dokuma”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *ak* “beyaz” — *at* “yük hayvanı”.
2. *bek* “sağlam” — *bet* “beniz kelimesiyle yüz rengi anlamında ikileme oluşturan söz”.
3. *ek* “ilave” — *et* “vücudu saran tabaka”.

4. *hak* “adalet” — *hat* “çizgi”.
5. *kak* “kurutulmuş meyve” — *kat* “üst üste konmuş tabaka”.
6. *kek* “tatlı çörek” — *ket* “engel”.
7. *kok* “kömür türü” — *kot* “bir tür kumaş”.
8. *ok* “yayla atılan çubuk” — *ot* “küçük bitki”.
9. *tak* “bayram ve şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer” — *tat* “dil üzerinde kalan duyum”.
10. *yak* “bir öküz türü” — *yat* “gezinti gemisi”.

/p/(tonsuz, çift dudak, patlayıcı, ağız)-/t/(tonsuz, diş, patlayıcı, ağız)

Kelime Başında

1. *pak* “temiz” — *tak* “bayram ve şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer”.
2. *pas* “demir yüzeyindeki kir” — *tas* “kap”.
3. *pat* “yassı” — *tat* “dil üzerinde kalan duyum”.
4. *pay* “hisse” — *tay* “at yavrusu”.
5. *pek* “çok” — *tek* “yegâne”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *ip* “bir tür bağ” — *it* “köpek”.
2. *cep* “giysi bölümü” — *cet* “ata”.
3. *hap* “ilaç” — *hat* “çizgi”.
4. *kep* “başlık” — *ket* “engel”.
5. *küp* “topraktan yapılan çanak” — *küt* “kısa ve kalınca”.

/m/ (tonlu, dudak, akıcı, geniz)-/n/ (tonlu, diş, akıcı, geniz)

Kelime Başında

1. *mal* “taşınır ve taşınmaz varlıkların bütünü” — *nal* “yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan demir parçası”.
2. *mey* “şarap” — *ney* “üfleli çalgı”.

Kelime İçi ve Sonunda

1. *em* “ilaç” — *en* “genişlik”.
2. *im* “işaret” — *in* “mağara”.
3. *om* “kemiklerin toparlak ucu” — *on* “bir sayı”.

V. Sonuç

Standart Türkçede kullanılan sesbirimler ve en küçük çiftlerin sayısı konusunda, araştırmacılar arasında tam birlik yoktur. Ancak çoğu araştırmacının birleştiği bir konu vardır ki, o da Türkçede mevcut olan sesbirimlerin sayısının alfabedeki harf sayısına eşit olmadığıdır. Bu konuda yapılan çalışmalar, sesbirimlerin sayısını harf sayısından az veya fazla olarak göstermektedir. Dildeki sesbirimlerin tayinini sağlayan en küçük çiftler ile ilgili bugüne kadar yapılmış bu çalışmalar, istatistiksel nitelikte tarama verileri ile elde edilmiş olmayıp, belirli bir sistematik uygulanmadan seçilmiş zıtlaşan çiftlere ve seslere dayanmaktadır. Parça sesbirimler ve en küçük çiftlerle ilgili olan bu çalışma ile dilimizdeki zıtlaşan /a-/e/, /ı-/i/, /o-/ö/, /u-/ü/, /e-/ö/, /a-/o/, /ı-/u/, /i-/ü/, /o-/u/, /ö-/ü/, /e-/i/, /a-/ı/, /b-/p/, /c-/ç/, /d-/t/, /g-/k/, /f-/v/, /z-/s/, /d-/g/, /f-/h/, /f-/s/, /f-/ş/, /m-/n/, /s-/ş/, /k-/t/, /p-/t/, /v-/z/ seslerini taşıyan tek heceli en küçük çiftlerin sayısını Türkçe Sözlük kaynaklığında tam olarak verdiğimizizi düşünüyoruz. Buradan hareketle, bu çalışmanın kapsamı göz önünde bulundurulmak kaydıyla, standart Türkçede zıtlaşan bu seslerin kesin olarak birer sesbirim olduğu yargısına varılabilir. Bu sesbirimleri örnekleyen toplam 509 en küçük çift tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda, konuyla ilgili olarak üzerinde durulması ve tartışılması gereken bazı meselelerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, dikkat çekmek istediğimiz ve çözüm arayan bazı durumlar şunlardır:

Tarama yaparken dikkatimizi çeken bazı örnekler olmuştur. Bunlardan en ilginç, *baba* “çocuğu olan erkek” – *papa* “Hristiyanlığın Katolik mezhebinin başkanı”, *bebe* “bebek” – *pepe* “dudak sesleriyle başlayan kelimelerin ilk seslerini güçlükle söyleyen kimse” gibi kelimelerin aynı seslerinin iki kez değişmesiyle ortaya çıkan zıtlıktır. Bu konuya, şimdiye kadar sesbirimlerle ilgili yapılan çalışmalarda hiç değinilmemiştir. Biz, bu gibi örneklerin de en küçük çift olarak değerlendirilebileceğini düşünmekteyiz. Çünkü en küçük çiftlerde her ne kadar tek ses değişimi aransa da, böyle örneklerde değişen ses iki kez de olsa aynıdır. Bu nedenle bir zıtlık oluşturmaktadır. Ayrıca en küçük çift oluşmasında asıl önemli husus, farklı ses değişimi olmamasıdır. Oysa burada aynı seslerin değişimi söz konusudur.

Bir başka önemli konu da, en küçük çift tayininde kök halindeki bir sözcükle, ek almış bir sözcüğün zıtlaşıp zıtlaşamayacağıdır. Örneğin, *bar-a* “bara” – *para* “nakit”, *bili* “bilgi” – *pil-i* “pili”, *baş-a* “kafaya” – *paşa* “bir unvan”, *dul-u* “dulu” – *tulu* “güneşin doğması”, *Laz-ı* “Laz’ı” – *razi* “kabul eden” vs. Bu gibi örnekler zıtlaşan çift olarak değerlendirilemez. Çünkü en küçük çiftlerde önemli olan, sözcüklerin kök halinde bulunmasıdır. Oysa bu örneklerde kök halindeki sözcükle, ek almış sözcüğün kıyaslanması söz konusudur.

En küçük çiftler tespit edilirken kök halindeki bir sözcükle aslında bir kısaltma olan, ama yine de sözlükte madde başı olabilen **bu** “işaret zamiri ve sıfatı” – **pu** kim. “plütonyum elementinin simgesi”, **Fe** “demir elementinin simgesi” – **ve** “bir bağlaç”, **Os** “osmiyum simgesi” – **us** “akıl”, **Ho** “holmiyum simgesi” – **Hu** “Allah” gibi örneklerle, yine sözlükte madde başı olan **da/de** “bununla birlikte, üstelik anlamında bir bağlaç” – **ta** “uzaklık anlatan söz”, - **dan/-den** “çıkma hali eki” – **tan** “alacakaranlık” gibi kimi ek veya bağlaçların kök halindeki sözcüklerle en küçük çift oluşturup oluşturamayacağı konusu da bir problem teşkil etmektedir. Biz bu gibi örneklerin, her ne kadar anlam farkı yaratan sesler taşısa da en küçük çift olarak değerlendirilemeyeceğini düşünmekteyiz. Çünkü en küçük çift oluşturması beklenen kelimelerin, anlam farkı yaratması için bağımsız ve anlamlı birimler olması gerekmektedir.

Kaynaklar:

- AKSAN, Doğan (2007), *Her Yönüyle Dil/Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ASHER, R. E. (Editor-in Chief)- SİMPSON, J.M.Y. (Coordinating Editor) (1994), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Volume 6, Pergamon Press, Oxford.
- BAŞKAN, Özcan (1967), *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004), *Dilbilimi*, Nobel Yayın, Ankara.
- CLARK, John-YALLOP, Colin (1995), *An Introduction to Phonetics and Phonology*, Second Edition, Blackwell, Oxford.
- CRYSTAL, David (1971), *Linguistics*, Penguin Books, England.
- CRYSTAL, David (1992), *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*, Blackwell Publishers, Massachusetts.
- DEMİRCAN, Ömer (2001), *Türkçenin Ses Dizimi (Sesler, Sesbirimler, Ayırıcı Özellikler, Ses Değişimleri, Vurgu, Vurgulama, Ezgi, Ezgileme)*, Der Yayınları, İstanbul.
- DEMİREZEN, Mehmet (1986), *Phonemics and Phonology: Theory Through Analysis*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- EKER, Süer (2006), *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- EKER, Süer (2007), “Türkçenin Sesbirimleri ve Belirgin Altsesbirimleri”, *Turcology in Turkey Selected Papers*, Altajisztikai Tanszek, Szeged, s.180–199.
- KIRAN, Zeynel-KIRAN Ayşe (2006), *Dilbilime Giriş*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, (Genişletilmiş 3. Baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZSOY, A.Sumru (2004), *Türkçenin Yapısı-I Sesbilim*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- VARDAR, Berke (1983), “Nikolay Trubetskoy”, *XX. Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)*, TDK Yayınları, Ankara, s. 76-77.
- Türkçe Sözlük* (2005), TDK Yayınları, Ankara.
- Yazım Kılavuzu* (2008), TDK Yayınları, Ankara.